

ललिता गंडभीर
4200 North Ocean Dr.
#1501 - 2
Riviera Beach, FL 33404
USA
lalitagandbhir@hotmail.com

न्यूयॉर्कमधल्या बागेत

माझ्या मुळीचं बाळ सहा महिन्यांचं. मी त्याला तो वर्षाचा होईपर्यंत संभाळणार म्हणून मी तिच्या घरी. ब्रुकलिन, न्यूयॉर्कमधे तिच्या दोन बेडरूमच्या अपार्टमेंटमधे.

ब्रुकलिन हे आखीव रेखीव गाव. रस्ते काटकोनी. रस्त्यालगत एकमेकाला चिकटून बांधलेली तीन मजली घर. ब्राउन स्टोनस. रस्त्यावर 'ऐतिहासिक' (Historic) म्हणून पाठ्या. मधेमधे उंच सहा ते पंधरा मजली इमारती. अपार्टमेंट कॉम्प्लेक्सेस. काही छोटे, भोवती जागा असलेले बंगले. क्विकटोरियनस. मुख्य म्हणजे प्रत्येक अर्ध्या मैलावर एक ब्लॉक बाय एक ब्लॉकच्या सार्वजनिक बागा. त्यात झोपाळे, घसरगुंड्या, कसरतीला खांब, बसायला बाकडी, उन्हाळ्यात सतत पाण्याचा फवारा उडवणारे कारंजे, स्प्रिंकलरस. - मुलांना आणि मोठ्यांना भिजवून थंड करण्यासाठी आणि मुलांना पाण्यात खेळण्यासाठी.

प्रत्येक बागेभोवती सात फूट उंचीच्या, काळ्या रंगाच्या खांबांचं कुंपण. तीन दिशांना तीन दरवाजे. बागेत कुत्रे (गाईड डॉग सोडून) आणण्यास सक्त मनाई. शिवाय प्रत्येक बागेसमोर "Adults accompanied by children only" अशा पाठ्या. थोडक्यात रिकामटेकड्या स्त्रीपुरुषांना बागेत जाऊन बसायला परवानगी नाही.

माझा व बाळाचा ठरलेला दिनक्रम. सकाळी उढून आपलं व बाळाचं आवरलं की बागेत जायचं. बाग पाच मिनिटांच्या अंतरावर. पण हे जाणंही सोपं नाही. बाळाच्या बाटल्या, डायपर, खेळणी इत्यादी गोळा करून बाबागाडीच्या खालच्या कप्प्यात भरायची. मग बाळ हातपाय झाडून, ठणाणा

करून प्रतिकार करत असताना त्याला पट्टा बांधून बाबागाडीत बंदिस्त करायचं. मग अपार्टमेंटचा दरवाजा उघडून बाबागाडी बाहेर ढकलण्याची कसरत. नंतर लिफ्ट बोलवायची. लिफ्टचा दरवाजा बंद होण्याच्या आत त्यात बाबागाडी ढकलायची. पहिल्या मजल्यावर पोचल्यावर एका बोळकांडीतून रस्त्यापर्यंत जायचं. तिथे बाबागाडी बाळासह उचलून पाच पायऱ्यांवरून रस्त्यावर नेण्याचा पराक्रम केला की हुश्शा करून बागेच्या वाटेला लागायचं. तिथून पुढचं काम सोपं.

नशिबाने बाळ सहा महिन्यांचा झाला तेक्हा महिना एप्रिलचा. हवा गरम होतेय. बागेत मी व बाळ खूष! बाळाचा वेळ झोपाळ्यावर, घसरगुंडीवर, इतर मुलांकडे बघण्यात जाणार....माझा वेळ इतर बायकांबरोबर वायफळ बडबड करण्यात जाणार.

ती बाग युनायटेड नेशन्सचं प्रतिबिंब. सर्व रंगांचे, वंशाचे, मिश्र वंशांचे, धर्माचे व देशांचे लोक तिथे उपस्थित. लोक म्हणजे छोटी, शाळेत न जाणारी मुलं व त्यांना संभाळणाऱ्या स्त्रिया. क्वचित एखादा बाप, मामा, काका, आजोबा मुलांना घेऊन आला तर! बाग ही सोमवार ते शुक्रवार स्त्रियामुलांची होती.

'त्या चिमुकल्या बागेतही एक प्रकारची मनुष्यनिर्मित वर्णव्यवस्था होती.' हे हळूहळू माझ्या लक्षात आलं.

त्या बागेत आपल्या मुलांना (नोकरी न करता) घरी राहून संभाळणाऱ्या, स्वतळा stay at home म्हणवून घेणाऱ्या आयांचा एक समूह त्यांच्या मुलांना घेऊन येत असे. त्या सगळ्या दिसायला छान, गौरवर्णीय व आकडू. बहुतेकींचे नवरे फायरन्सिगमधले, पैसेवाले. कपडे आधुनिक फॅशनचे – (trendy)- त्यांचे आणि मुलांचे. केस जैसे थे. चेहेयावर हलकासा मेकअप. त्या फक्त एकमेकींशी बोलत. इतर बायकांपासून फटकून राहत. त्यांच्या बोलण्यातून 'महागड्या मॅनहॅटनमधल्या रेस्टॉरंटमधे

डिनर', 'कॅरेबियनमधे क्हेकेशन' ह्या धर्तीची चर्चा कानावर पडत असे. त्या समूहाला मी 'गार्डन रॉयल्टी' असं नाव ठेवलं होतं.

सुदैवाने (किंवा दुर्दैवाने) ह्या राजघराण्यातील स्त्रियांच्या मुलांना बागेतली वर्णव्यवस्था अमान्य होती. ती मुलं राजघराण्यातील राजपुत्र व राजकन्यांशी न खेळता कुठल्याही मुलांशी खेळायची. स्वतःची महागडी खेळणी टाकून नको त्या मुलांचा मळका बॉल घ्यायची व तो बॉलच हवा असा हवू करून बसायची. मग रडारड क्हायची. त्या रॉयल बायकांची पंचाईत क्हायची. मग त्या थोड्या फ्रॅडली क्हायच्या. बागेतल्या अलिखित नियमांप्रमाणे 'शेअर...शेअर' म्हणायच्या.

बागेतल्या इतर स्त्रिया ह्या मुलांना संभाळायला ठेवलेल्या 'नॅनीज' अशी ह्या रॉयल्टीची समजूत होती. त्यांना सिटरची जरूरी असेलच तर त्यातल्या त्यात बरी वाटणारी नंनी बघून तिला "Can you sit for me Saturday night? I pay really well." असं त्या विचारायच्या.

एकीने मला तसं विचारलंही. 'माझा भाव तुला परवडणार नाही' हे खाढूस उत्तर मी जिभेवरून परतवलं आणि (त्यापेक्षाही वाईट) "हा मुलगा माझा नातू आहे. मला पैसे नकोत. पण तुला फारच जरुरी असेल तर तुझ्या मुलीला शनिवारी रात्री आमच्या घरी सोड. मी तिला संभाळीन" असं उत्तर दिलं. "No. Thank you." म्हणत तिने माघार घेतली.

नंतर त्या रॉयल्टीमधे माझी पत थोडी वर गेली. 'stay at home mom' तशी मी 'stay at home babysitter grandma', कामवाली नाही. त्या रॉयल बायका माझ्याकडे बघून हसू लागल्या. 'हाय' म्हणू लागल्या.

दुसरा बागेत येणारा समूह आज्यांचा. त्यात मधून मधून मुलांना संभाळणाऱ्या बव्याच धूमकेतू आज्या होत्या. सून वा मुलीची नंनी नसली, मुलगी किंवा सून आजारी असली तर तिच्या मदतील येणाऱ्या. त्यांच्याशी माझी ओळख वरवरची. बागेत माझ्यासारख्या माझ्या वयाच्या चौघीजणी आज्या.

मुलांना संभाळण्याची पद्धत पाहिली की आज्या किंवा नातेवाईक स्त्रिया लगेच ओळखता येत असत.

मुलांना रडत न ठेवणाऱ्या, पडला तर चटकन उचलणाऱ्या, जवळ घेऊन पाप्या घेणाऱ्या. शिवाय त्यांची मुलांकडे बघण्याची नजरच वेगळी. क्वचित चापट्याही मारायच्या.

ह्यातली एक गोरी. 'मी नंनी नव्हे, मुलाची आजी' हे तिने लगेच ओळखलं. स्वतःहून माझी ओळख करून घेतली. रॉयल्टीला 'मी आजी' हे समजलं नाही पण दुसऱ्या आजीला ते उमजलं. "Looks like you are grandma" ती म्हणाली.

घस्ट वाढल्यावर तिने आपली कथा सांगितली.

"बाविशीत लग्न झाल्यावर एका वर्षातच माझा घटस्फोट झाला. नवरा व्यसनी. पदरात ताही मुलगी. नोकरी करून एकटीनेच तिला लहानाचं मोठं केलं. मुलगी हुशार निघाली. उशीरा का होईना माझ्या इच्छेनुसार मेडिकलला गेली. तिचा एक डॉक्टर बॉयफ्रेंड आहे. त्याच्यापासून तिला शिक्षण अर्धावर झालेलं असताना दिवस गेले. शिक्षण पूर्ण करण्यासाठी 'मूळ पाडायचा' ती विचार करू लागली. मी म्हटलं, "तू आता छत्तिशीची. हे मूळ पाडलंस तर परत मूळ होईल न होईल." तिने विचार केला. मग म्हणाली, "तुला एक विनंती करते. तू नोकरी सोडून घरी रहा आणि माझ्या बाळाला माझं शिक्षण आणि माझी रेसिडेंसी पुरी होईपर्यंत तरी संभाळ. मी एकदा डॉक्टर म्हणून प्रॅक्टिस करू लागले की नोकरी सोडल्यामुळे तुझे गेलेले सगळे पैसे परत करीन. जमलं तर आणखीही देईन. तू नाही म्हणालीस तर मला अबॉर्शन करून घ्यावंच लागेल."

"मी विचार केला 'नातवंड हेच आपलं इटर्नीटीशी नातं! हे मूळ पाडलं तर कदाचित मला नातवंड होणारच नाही. माझी नोकरी काय, अशीच आलतू फालतू. ती आज्ञा सोडली तर मला नातवंड आणि पैसे दोन्ही मिळतील.'"

'इटर्निटीशी नातां' माझ्या डोक्यात चक्र फिरू लागली. मी बाळाला म्हटलं, "तू माझं इटर्निटीशी नातं जोडलंस." बाळ हसला.

दुसरी आजी आफ्रिकन अमेरिकन. तिनेही मी आजी हे चटकन् ओळखलं.

तिनेही मला आपली कथा सांगितली. "विशीच्या आत माझ्या मुलीला दोन मुलं झाली. दोघांचा बाप एकच. मुलीचा बॉय फ्रेंड. दोघं एकत्र राहतात. नोकच्या करतात. पण कमी पगाराच्या. कसंबसं भागतं. हळ्ळी मुलीचे डोळे उघडलेत. दिवसा कॉलेजात जाते. रात्री नोकरी करते. मी तिला मदत म्हणून तिची मुलं संभाळते. तिने आपलं शिक्षण पूर्ण करावं अशी माझी इच्छा. तिला टीचर राहायचंय. चार वर्ष लागतील."

दोन्ही आज्यांची मुलीचं शिक्षण पूर्ण होण्यासाठी धडपड! आधी करिअर मग मूल का आधी मूल मग करिअर? मूल होण्याच्या वयाचा सुवर्णमध्य कुठला?

तिसरी आजी भारताची. मुलाचं मूल संभाळायला भारतातून प्रथम अमेरिकेत आलेली. परदेशाला, इंग्लिश भाषेला बावरलेली, हिंदी भाषा बोलणारी. दोनदा मुलासुनेसह बागेत आली होती. नातवाला बाहेर नेलाच पाहिजे म्हणून घाबरत बागेत आली. मला भेटल्यावर खूष झाली. तिला 'हिंदी बोलणारी भारतीय बाई भेटेल' अशी आशा होती.

हळूहळू मैत्री वाढली. ती भारतात श्रीमंत घरी जन्मलेली. सासरही श्रीमंत. घरी नोकर. स्वतःची मुलंही कधी संभाळली नाहीत. कामाची सवय नाही. पण बोलून चालून ती भारतीय बाई. सहनशील, परिस्थितीशी जमवून घेणारी. काळीज घड करून मुलाकडे पहिल्या नातवाला संभाळायला आली. तिचा नातू हसरा, खेळकर. माझ्याच नातवाच्या वयाचा. दोघं शेजारी रांगायचे.

"तू भेटलीस म्हणून फार आनंद झाला. आमच्या घरी दिल्लीला राहायला ये" तिचं आमंत्रण. मनापासून दिलेलं.

मैत्री वाढल्यावर तिच्या मनाला टोचणारा प्रश्न तिने मला विचारला, "ललिताजी, आमची तीन घर आहेत, आमचा मोळा धंदा आहे. घरात नोकरचाकर, पैसे सगळं काही आहे. तरीपण माझा मुलगा अमेरिकेतच राहतो. तो का?"

तिच्या प्रश्नाचं उत्तर माझ्याकडे नाही. गेली पन्नास वर्षे चर्वितचर्वण करूनही हा प्रश्न अनुत्तरित राहिलाय. "आम्ही स्वतः अमेरिकेत का स्थायिक झालो" हेसुद्धा मला नव्हकी माहीत नाही. तिला मी काय सांगणार?

मी म्हटलं, "प्रत्येकाची अमेरिकेत राहण्याची कारणं वेगळी असतात. तुझा मुलगा व सूनच ते अमेरिकेत का राहतात ह्याचं कारण सांगू शकतील."

मग तिने हळूच विचारलं, "आमचं घर सनातनी आहे. म्हणून सुनेला जशी इथे मोकळीक मिळते तशी भारतात मिळणार नाही. परत न जाण्याचं हे कारण असू शकेल का?"

मी म्हटलं, "ते तिचं तीच सांगू शकेल." एका पारऱ्यात मुक्ती व दुसऱ्या पारऱ्यात पैसा, ऐषआराम, पण बंधनात जीवन" असेल तर स्त्री काय निवडेल?

चौसर ह्या लेखकाने मध्ययुगात लिहिलेल्या Canterbury Tales ह्या ग्रंथात ह्या प्रश्नाचं उत्तर दिलं आहे, "A woman wants control on her life."

तिसरा बागेतला समूह नॅर्नीचा. ह्या मुलांना संभाळायला ठेवलेल्या पगारी आया. त्यात जगातील सर्व देशांचे प्रतिनिधी.

त्यात बच्याच स्पॅनिश बोलणाऱ्या साउथ अमेरिका व मेक्सिकोच्या स्त्रिया. गोऱ्या, काळ्या, मिश्रवंशीय. स्पॅनिश, आफ्रिकन व अमेरिकन इंडियन यांचं रक्त ह्या देशातल्या प्रजेत मिसळलेलं आहे. हे लोक काळा गोरा हा भेदभाव कमी प्रमाणात करतात. स्पॅनिश बोलणाऱ्या संगव्या आया आपापसात राहतात. काहींना मी त्यांच्यातली वाटते. एकदा मी भारतीय हे समजलं की त्या मला टाळू

लागतात. त्यांचं इंग्लिश जेमतेम आणि माझं स्पॅनिश तसलंच. परिणामी हाय बाय पलीकडे आमचा परिचय वाढत नाही. साउथ अमेरिकेतल्या देशात आपसात कलह नाहीत. त्यांचा सर्वांचा शत्रू एकच. युनायटेड स्टेट्स. पण देशात कलह नसले म्हणून काय झालं? उच्च-नीचतेच्या भावना आहेतच, आपापसातलं राजकारण आहे. ह्या सर्व देशांचे लोक, भारतीय जसे वेगवेगळ्या प्रांतियांची टिंगल करतात, तसे एकमेकांची टिंगल करतात. त्यांचं राजकारण समजून घेण्याचे माझे प्रयत्न भाषेच्या अडचणीमुळे अयशस्वी होतात.

दुसरा नॅनींचा समूह आयलंडवाल्यांचा. त्यात कैक पिढ्यांपूर्वी Indentured servants म्हणून ब्रिटिशांनी भारतातून नेलेल्या भारतीयांचे वंशज. गियाना, सुरिनाम, त्रिनिदाद, मॉरिशस या बेटातले. माझ्याशी फार आदराने बोलतात. मला मदत करतात. पण त्यांचंही आपसात राजकारण. प्रत्येकजण स्वतःच्या बेटाला उच्च मानतो.

बाकी नॅनीज आयलंडच्या. कॅरिबियन बेटातल्या. वेस्ट इंडीजच्या. त्या आफ्रिकन, या बेटात स्लेक म्हणून पकडून नेलेल्या आफ्रिकन वंशाच्या स्त्रीपुरुषांच्या पणत्या, खापरपणत्या. काहीजणी आपली आजी, पणजी, आजोबा कुणीतरी भारतीय होतं म्हणून सांगतात. त्यांच्याकडे बघून ते समजतं. काहीजणी आयलंडच्या भारतीयांवर रागावलेल्या. 'आयलंडचे भारतीय आम्हाला कमी प्रतीचे मानतात' असं एकीने मला सांगितलं.

कलोनियल सत्तेने आपल्या सोयीसाठी, फायद्यासाठी निर्माण केलेले वांशिक भेदभाव या बेटातल्या लोकांनी आत्मसात केलेले आहेत. आफ्रिकन स्त्रीपुरुषांना आफ्रिकेतून पकडून जबरदस्तीने शेतावर (ऊस, टोबॅको) काम करण्यासाठी या बेटावर अमेरिकेत आणलं. बाजारात स्लेक म्हणून विकलं. भारतीयांना Indentured servants म्हणून करार करून, भुलवून, थापा मारून त्याच हेतूने या बेटात नेलं. ते गुलामाचं जीवन जगत होते.

आपले पूर्वज एकाच अन्याय्य सत्तेचे बळी होते ही जाणीव या भारतीय, आफ्रिकन व मिश्र वंशाच्या स्त्रीपरुषांना आहे. म्हणून त्यांच्यात समानतेची भावना निर्माण झालेली नाही.

वांशिक भेदभावाबरोबर युरोपियन देशातल्या आपापल्या खास युरोपियन कल्पना अथवा पूर्वग्रह बेटाच्या रहिवाश्यांनी आत्मसात केले आहेत.

ही आयलंड्स् युरोपियन व अमेरिकेच्या अंमलाखाली होती. काही अजूनही आहेत. काही स्वतंत्र आहेत. ब्रिटिश आयलंडवाले आपला वंश कुठला का असेना स्वतःला फेंच आयलंडवाल्यांपेक्षा उच्च मानतात. फेंच आयलंडवाले तेच करतात.

ह्या वांशिक उतरंडीच्या कल्पनांचं प्रतिबिंब भारतीय नॅनींच्या वागण्यात. मग आफ्रिकन नंनींना राग आला तर आश्वर्य ते काय?

मी बेटातल्या भारतीय नॅनींशी गप्पा मारते. त्या आपल्या कुटुंबाबदल सांगतात. सातआठ कुटुंबं. सगळी क्वीनस् या गावात अपार्टमेंटसमधे राहतात. एकजण घरी राहून सगळ्यांची मुळं संभाळते. बाकीच्या नंनी म्हणून नोकऱ्या करतात. पैसे वाटून घेतात. नवरे कुठे कुठे वेटर, गवंडी अशी कामं करतात. सगळ्यांचं ध्येय एकच. पैसे साठवून घर घ्यायचं. मुलांना उनम शिक्षण घ्यायचं. बच्याचजणींना आयलंडमधे राहाणाऱ्या आईवडिलांना, भावंडांना पैसे पाठवावे लागतात.

सगळ्या अमेरिकन इमिग्रंटची जी कथा तीच त्यांची.

आणखी एक समूह नेपाळी हिंदू नॅनींचा. हे सगळे निर्वासित. काही सुशिक्षित. नावं आपलीच. सुनिती, सुलोचना. त्यात एक सुंदर नॅनी. "मला तुझ्या मुलीकडे नंनी म्हणून राहायचंय. काही झालं तरी आपली संस्कृती वेगळी. मला भारतीयांकडे नोकरी करायचीय" म्हणणारी. मग मला कळलं ती नेपाळमधे नटी होती. कुणाचं नशीब कसं फिरेल सांगणं कठीण.

एक चिनी दिसणारी नॅनी माझ्याशी हिंदीत बोलू लागली, "मी भूतानची. माझ्या आईवडिलांना राजकारणामुळे देश सोडावा लागला. मी सिमल्याला शाळेत गेले...." इत्यादी इत्यादी. ती माझ्याशी आपलेपणाने बोलून.

नॅनीच्या समूहात एक आफ्रिकन अमेरिकन नॅनींचा समूह. त्यातल्या काही आकडू. इमिग्रंट जनतेला तुच्छ मानणाऱ्या. आपल्या आज्यापणज्यावर गुलामगिरी व जिम क्रो (अन्याय्य कायदे) लाढून गोऱ्या समाजाने गहन अन्याय केल्याची जाणीव त्यांच्या मनात अजून धुमसतेय. नाइलाजाने त्या गोऱ्या मुलांना संभाळतात.

आणखी दोघी तिघी युरोपियन तरुणी. Au pairs. ह्या मुलं संभाळणाऱ्या आया. युरोपमधून आलेल्या विद्यार्थिनी. नोकरी देतील त्यांच्या घरी राहणाऱ्या. शनिवारी, रात्री शिक्षण घेण्याचा प्रयत्न करतात. इंग्लिश शिकतात. एकीशी ओळख झाल्यावर तिने मला अमेरिकन शिक्षणाविषयी हजारो प्रश्न विचारले. त्यांचं मुलांवर पूर्ण लक्ष नाही. बॉय फ्रेंड, कपडे, मेकअप, शिक्षण अशा भानगडीत त्या गुंतलेल्या. माझ्या मते लहान मुलं संभाळायला अशा मुली अयोग्य.

बागेबाहेरच्या, 'बाग फक्त मुलांसह येणाऱ्या स्त्रीपुरुषांसाठी' ह्या पाटीकडे दुर्लक्ष करून काही आंबटशौकिन म्हातारे बागेत बाकड्यांवर येऊन बसतात. बभुक्षित नजरेने स्त्रियामुर्लींकडे बघतात.

बागेत मधूनमधून पोलिस चकरा मारतो. तो दिसत्ता की हे म्हातारे जवळच्या दाराने पोबारे करतात.

एक आजी मनातली शंका बोलून दाखवते. "हे म्हातारे मुलं पळवणारे असतील का?" ते ऐकून मीही घाबरते. भीती सांसर्गजनिक असते. मी बाळावरची नजर हलवत नाही. हे टेन्शन फार वाईट.

शनिवार रविवार बागेच्या रंगभूमीवर दुसरं नाटक रंगतं. सतत सोमवार ते शुक्रवार वस्तीला असणाऱ्या पात्रांना शनिवार रविवार सुट्टी असते. बाग मुलं, आईवडील व नातेवाईक यांनी भरून वाहते. एरवी मधून मधून फेच्या मारणारी फुगे आणि आइसक्रीमची गाडी बागेत ठिय्या देऊन बसलेली असते. पोलिस संबंध दिवस उपस्थित असतो. बाकावरचे आंबटशौकिन म्हातारे बेपत्ता असतात. न्यूयार्कची घरं लहान फ्हणून बागेतल्या पिकनिक टेबलावर फुगे लावून लोक मुलांचे वाढदिवस साजरे करतात. आमंत्रण नसलेली आगांतुक मुलं पार्टीत घुसून कपकेक मिळवतात.

माझे सहा महिने या झोपाळे, घसरगुंज्यांच्या संगतीत उडून गेले. बाळ वर्षाचा झाला. आता तो मांटेसरी डे केअरमधे जाणार होता. त्याला सोडून जाणं मला कठीण. पण किती दिवस घर सोडून राहणार?

मी बागेतल्या सगळ्यांना 'बाय' फृटलं आणि घरी परतले. घरी काठ्यावर उभी राहिले. वजन सात पौंड कमी. गेले तीन महिने चालणाऱ्या आणि त्याच्या आधीचे तीन महिने रांगणाऱ्या बाळामागे धावत घालवल्याचा फायदा. 'वजन कमी करायचं असेल तर मुलं संभाळणं' हा रामबाण उपाय.

थोड्या दिवसांनी मुलीच्या घरी गेले. बागेला भेट दिली. जुन्या मैत्रिणी भेटल्या. पण काही पात्रं गळली होती.

दर भेटीत एकेक पात्र गळत होतं. हल्ळी बागेत गेले होते तेक्हा कुणीच ओळखीचं भेटलं नाही. पण त्याच रंगभूमीवर तेच नाटक चालू होतं.

पूर्वप्रसिद्धी 'एकता'